

The fact that the Lithuanian-Russian state existed for over 200 years is figured out and determined. A lot of historians consider this phenomenon as a continuation of Kievan Rus. Indeed, the Grand Duchy of Lithuania maintained and developed a lot of Russian traditions, including the legal system (the system of Lithuanian state structure reminded Kievan Rus state system, and legal codes to Lithuanian statutes relied on the "Russian Truth"). Ukrainian princes and nobles retained some influence in the state. The people were given more or less favorable conditions for decent life.

Keywords: *ethno-national identity, statehood traditions, legislative power, executive power, juridical power, Seym, Magdeburg law, Ukrainian historiography.*

Надійшла до редакції 30 травня 2017 року

* * *

УДК [316.75.929.731.038:671.125]:94(477)

О. М. Ситник

ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА МОСКОВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ

Досліджено основні аспекти протистояння української та московської середньовічних ідеологічних традицій. Особливу увагу приділено історіографії цієї теми. Розвінчуються погляди московських ідеологів щодо власного месіанського панправослав'я. Стверджується, що внаслідок месіанського звеличення своєї держави та відвертого ігнорування прав і гідності сусідніх народів було закладено значне ідеологічне протистояння на майбутнє.

Акцентовано увагу на тому, що українська національна ідеологія має глибоке народне коріння. Вона ґрунтується на унікальній політико-правовій спадщині й традиціях української нації. Наголошується, що причини надзвичайно тяжких випробувань і трагічних подій, котрі пережила українська нація, слід шукати не тільки в зовнішніх чинниках, але й у внутрішніх, тобто в характерології та соціально-психологічних особливостях власне самих українців.

Відзначено, що серед державних націй світу чи не найбільше страждань і випробувань протягом своєї багатовікової історії зазнала саме українська нація. Чи випадковість це, чи скоріше закономірність – може встановити лише ґрунтовний аналіз усього комплексу націософських, соціально-психологічних, суспільно-політичних та ідеологічних факторів історичного розвитку української нації. Підсумовано, що причини надзвичайно тяжких випробувань і трагічних подій, котрі пережила українська нація, слід шукати не тільки в зовнішніх чинниках, але й у внутрішніх, тобто в характерології та соціально-психологічних особливостях власне самих українців. У суспільно-політичному відношенні українська політична еліта, при всій багатій і прогресивній політико-правовій спадщині, тривалий час не могла виробити конструктивну державницьку ідеологію, здатну консолідувати націю та мобілізувати її на досягнення важливих для неї самої політичних завдань.

Ключові слова: *ідеологія, традиції, «третій Рим», українська національна ідеологія, Київська Русь, держава, духовна культура, матеріальна культура.*

Тема протистояння української та московської середньовічних ідеологічних традицій обумовлена тривалою фальсифікацією історії московськими історіографами та ідеологами, нав'язуванням ними цілої низки догм й інсинуацій. Необхідність їхнього розвінчання та спростування й визначає актуальність статті.

У наш час вирішального протиборства двох провідних цивілізаційних систем Східної Європи: української демократично-республіканської та московської імперсько-деспотичної важливо звернутися до витоків середньовічної державної ідеології цих систем.

Саме в державній ідеології концентровано віддзеркалюються основні загальнонаціональні цінності й загальнодержавні інтереси, внутрішні та зовнішні пріоритети держави, місце громадян у їх реалізації тощо. Вона має подолати в масовій свідомості комплекс другосортності власної держави та згуртувати народ у боротьбі за його гідність і належне місце у світовому співтоваристві [9, с. 13].

Згідно визначення В. Лісового, ідеологія – це сукупність взаємопов'язаних, а то й ніяк не пов'язаних між собою ідей, символів і ритуалів, призначених об'єднувати людей заради спільних політичних дій [16, с. 602]. Отже, ідеологія – це духовна сутність держави, засіб консолідації громадян у єдиний народ, фактор мобілізації найголовнішого з усіх ресурсів – людського, активізації потенціалу, дієздатність якого є визначальним фактором прогресу [1, с. 335]. Цілком

очевидно, що саме завдяки належній, ефективній і дієздатній державній ідеології, можливим є формування в Україні громадянського суспільства та національної держави.

Характерною рисою ранньосередньовічної ідеології був пошук глибокого коріння для інститутів, що репрезентували ті чи ті суспільні організми: державних утворень, династій, а особливо – національних церковних організацій. Київські ідеологи XI-XII століть всіляко прагнули підкреслити зв'язок Києва з «другим Римом» – Царгородом і довести, що на Русі з давніх часів (задовго до 988 року) існувала християнська община, зводилися церкви, переписувалися й перекладалися християнські книги, а сама релігія завойовувала собі міцні позиції. Звідси бажання поставити Русь біля витоків християнства й християнської церкви, поряд із Константинополем [3, с. 10, 20]. Одночасно формувалася політична й національна свідомість, що утверджувала нові світоглядні принципи. Що, згідно твердження Р. Іванченко, відбито в творах київських літописців. Зокрема, утвердження й захист власної державної та духовної самобутності, власне – національного поступу, становили сутність ідейного спрямування літописання. Літописці, по суті своїй мислителі й ідеологи своєї доби, вже в XI-XII століттях усвідомлювали себе і свій народ, свою державу, свою історію таким чином, що власні мораль, традиція та звичаї кращими й моральнішими, ніж у сусідніх племен і народів [10, с. 143, 144]. Ідеологія «Слова о полку Ігоревім» виразно засвідчила усвідомлення україно-руською лицарсько-дружинною верствою своєї відповідальності за долю народу й держави [19, с. 9, 10, 13, 14]. Наскрізною ідеєю «Слова о полку Ігоревім» було утвердження єдності усіх руських князів перед зовнішньою небезпекою.

Однією з ключових фігур процесу консолідації земель України-Руси виступав Ігор Святославович (Сіверський). У 1184 році ускладнилися його стосунки з Всеволодом Переяславським, який напав на сіверські міста й пограбував їх. Окрім того, з півночі Сіверщині погрожував рідний дядько переяславського князя Всеволод Суздальський, зі сходу – половці [24, с. 109]. На думку С. Федаки, Ігор Сіверський був поставлений перед лицем жорстоких реалій. Всеволод Суздальський, об'єднавшись із половцями, зазіхав на Сіверщину. Він хотів розправитися з нею руками союзних йому половецьких ханів, як це він вже зробив незадовго до того з Рязанщиною. План Ігоря полягав у тому, щоб розпорошити половецькі сили ще до того, як вони об'єднаються. Для цього Ігор Святославович зібрав досить значне військо, що складалося з п'яти полків [23, с. 242]. Отже, на початку 1185 року Сіверська земля потрапила в лещата поміж ворожими силами. Це катастрофічне становище передано у «Слові о полку Ігоревім» в образі сонячного затемнення, котре допомагає Ігорю усвідомити загрозу. У випадку вторгнення ворожих сил Сіверщина могла потрапити в ганебний полон. Тому князь Ігор вирішив, що краще померти в бою, аніж бути полоненим вдома, і закликав сісти на коней, тобто виступити в похід. Одним із головних чинників цього походу було те, що Сіверщина включилась нарешті в єдину систему оборони Руської землі [24, с. 109]. На особливу увагу заслуговує релігійно-етичний аспект «Слова о полку Ігоревім». Як зауважив Б. Яценко, в одному з текстів «Слова о полку Ігоревім», котрий класифіковано автором як «Київська повість 1198 року», фактично першим випробуванням для князя Ігоря стало сонячне затемнення. Ігореві, на думку літописця, необхідно було вознести покайну молитву, щоб Бог повернув знамення на добро. Але він не зробив цього. Це був виклик «Божому промыслу». Отже, князь Ігор був покараний не за те, що не зважив на затемнення, як переконані деякі вчені, а за те, що знехтував молитвою. І це було дуже серйозне звинувачення [24, с. 36, 67, 85].

Одним із проявів ідеології середньовічної Русі була ідея династично-державної спадкоємності, котра стала особливо актуальною в середині XII століття, в період боротьби за київську ідеологічну спадщину. Це, зокрема, було пов'язано з прагненням Андрія Боголюбського, за допомогою православних святих, встановити ідеологічну супрематію Володимира над Києвом – Другим Єрусалимом. Згодом, московські книжники-історіографи другої половини XVI – XVII століть, формулюючи концепцію тотожності Київської Русі та Московського царства, проголосили Андрія Боголюбського фундатором і будівничим Русі-Росії [20, с. 116].

Р. Олексенко зауважив, що на протигагу провідній ідеологемі «другого Єрусалима» як святої землі, що стосувалась України-Русі, при формуванні Московської держави росіяни запозичили зі спадщини Візантії ідею «Третього Риму», тобто державного всевладдя, то ідея «Святої Русі», софійності буття як книги Божої Премудрості (що закликає до звершень Духу, альтернативи смерті) набуває в Україні пріоритетного значення [17, с. 19].

У другій половині XV століття після завоювання турками-османами Балкан і падіння Константинополя Московська Русь залишилася останньою незалежною країною православного

світу. Ці політичні реалії й покликали до життя ідею її духовної першості, а відтак і бажання наслідувати теологію універсальної держави-імперії. Київська середньовічна держава з її ідейною спадщиною раннього християнства була тим джерелом, з якого імплантувалися уявлення та ідеї московської патримоніальної концепції всевладдя царя й вибудовувалася у цьому новому історичному вимірі політична паралель «Єрусалим – Рим – Москва» [18, с. 10, 11]. М. Грушевський у програмній статті «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» рішуче виступив проти міфу, закладеного московськими книжниками в історіографічну схему, згідно котрої Московська державність виводилася з Київської Русі. Тотожність Московського царства з останньою мала демонструвати його споконвічну присутність на світовій арені. Насправді ж Володимиро-Московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на власному корені, запозичивши лише від Київської Русі певні форми суспільно-політичного устрою, право, культуру тощо [6, с. 167-172]. Київська Русь із її суспільно-політичним укладом, правом і культурою була українською державою, і що Московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею її культурно-історичних традицій, бо виросла на своєму московському ґрунті, у відмінних історичних обставинах. На колишній «руській» півночі в XIII-XVI століттях формувалася цілком відмінна народність і постала нова державна формація – Московія. Московські землі були під монгольським пануванням два з половиною століття, і воно викарбувало глибоке тавро на все життя московського народу, на його духовну та матеріальну культуру. Татарське поневолення змінило державно-правове становище князів і характер їхньої влади: про права князя, про віча і боярські ради не було вже мови, князь перетворився на самовладного щодо населення, але покірною волі татар. За таких умов виховувався дух московського деспотизму, покора, «раболєпіє» підданих і жорстокість московського характеру [4, с. 126].

На думку Е. Сміта, Московська Русь (Russia), парость і духовна спадкоємниця Візантії, простежувала своє походження від Київської Русі (Rus'), феодальної держави, котру заснували в IX столітті скандинавські володарі Рюриковичі та слов'янські селяни і яка шукала у Візантії і домінуючого ієрархічного принципу та свого ідеологічного самовизначення. Падіння Константинополя посприяло дедалі тіснішому союзові церкви та держави, а також формуванню ідеї, що Росія – останній бастион істинної віри. Отже, саме тієї миті коли російська церква досягла статусу національної автокефальної церкви, а релігійна спільнота стала тотожною з політичною спільнотою, сама держава ставала дедалі автократичнішою та ієрархічнішою, а її володарі свідомо перейняли такі візантійські титули, як autocrat («самодержець») і цар, а також візантійський двірський церемоніал і символи.

За таких обставин було очевидним, що теологічна переконаність породить політичну доктрину. На церковному соборі 1504 року ігумен Волоколамського монастиря Йосиф утверджував принцип самодержавства та верховенства царя, що отримав свій скіпетр від Бога. Проте ідеал православної Росії як «Третього Риму» знайшов свій класичний вираз у листі 1506 року ченця Філофея зі Пскова до царя Василя III. Філофей стверджував: «Два Рими впало, а третій стоїть міцно; четвертого не може бути. Твоє християнське царство не дістанеться нікому». Цей ієрархічний принцип отримав свій найповніший вияв у складному візантійському ритуалі коронації царя Івана IV 1547 року, а виняткова православна основа цього принципу стала очевидною в подальшому хрестовому поході проти татарської Казані 1552 року [21, с. 121, 122]. Вдумливе осмислення спадщини Філофея дозволяє побачити в його творах щось корінним чином відмінне від концепції «Москва – Третій Рим». Основна його ідея – ідея «Ромейського царства». В уявленні Філофея це – ідеальне царство, що так зветься тільки тому, що саме в Римі відбулося вперше поєднання християнської релігії з державною владою. На відміну від реальних держав, «Ромейське царство» непорушне. Стародавній Рим і Візантія були лише носіями образу ідеального царства. Після того, як вони зникли, образ «Ромейського царства» перейшов на Московське царство [22, с. 156]. Відтак великий князь Василь III відчув себе «вселенським царем всього православ'я та відповідальним за його непохитність» перед загрозою кінця світової історії, а цар Олексій Михайлович згодом, із допомогою никонівської церковної реформи, зважився реалізувати проект створення єдиної православної імперії, щоб стати новоявленим василевсом «неовізантійської» імперії [14, с. 55, 468]. У даному контексті варто привести твердження історика з української діаспори М. Демковича-Добрянського стосовно того, що російський імперіалізм не починається XVIII століття, його генеза сягає Володимиро-Суздальського князівства часів Андрія Боголюбського, де вже розпочалося втілення принципу «єдинодержавія». Останній був розвинений у XVI столітті Іваном Пересветовим і монахом Філофеєм у концепцію, згідно котрої,

цар – символ святої Русі, цар над царями, цар над усім світом, цар, що має історичну місію – об'єднати всі народи світу в одному царстві [8, с. 13, 45]. Р. Олексенко наголошує, що процес формування Московської держави відбувався на етапі розпаду України-Русі, у тому числі й унаслідок експансії московських князів, а згодом їх сюзеренів – монголо-татарських ханів на землі Київської Русі. У боротьбі за її династично-державну спадкоємність московські правителі використовували найрізноманітніші методи і засоби: від примітивного військового загарбання до історико-політичного та філософсько-ідеологічного обґрунтування власної зверхності. Одною з основних практик такого роду й стала доктрина ченця Філофея Псковського «Москва – Третій Рим» [17, с. 19].

Сучасні російські вчені схильні пов'язувати ідеологію «Москва – третій Рим» з ідеєю месіанського панправослав'я та виводити цю ідейно-політичну доктрину з історії православної церкви [12, с. 145]. Також підкреслюється, що ідея Москви як третього Риму стала провідною ідеологією Московської Русі [15, с. 20]. На думку Р. Кіся, доктрина Москви – «третього Риму» по суті суперечила навіть принципам пропагованого нею російського месіанства, що тільки формально (на вербальному рівні) мало прикмети універсальності, або ж претендувало на таку планетарну всеохопність. Фактично ченцем Філофеєм Псковським у його концепції «Москва – третій Рим» було зроблено спробу не стільки пов'язати себе зі світом, скільки спробу відмежувати себе від світу, конституюватися у своїй самодостатності, у своїй духовній самовистачальності. У такий спосіб Москва ставила себе вище від Константинополя, й навіть поривала з ним [11, с. 185, 186]. Якщо при формуванні Московської держави росіяни запозичили зі спадщини Візантії ідею «третього Риму», тобто державного всевладдя, то Україна-Русь висуває на перший план ідеологію «Другого Єрусалиму», святої землі. Ідея «Святої Русі», софійності буття як книги Божої Премудрості (що закликає до звершень Духу, альтернативних смерті) набуває в Україні пріоритетного значення [20, с. 119].

Ця ідеологія згодом розвинула в українській книжності проблему духовного розуму. Йшлося не про інтелект, логічну стихію мислення, що протистоїть сфері емоцій та почуттів, а про розумну душу, що живиться «внутрішнім словом» серця (Феодосій Печерський), «інтелектуальною любов'ю» (Г. Кониський) чи мудрістю «внутрішньої людини» (Г. Сковорода). Унаслідок такого розуміння в українському менталітеті не було гострого розриву між інтелектом та почуттям, між духом та тілом, вірою та раціональною сферою, який спричинив у західноєвропейській духовності трагічну роздвоєність людини. Більш того, київський митрополит XVII століття Ісайя Копинський навіть стверджував: «Разум вище за віру, бо веде до віри» [13, с. 293].

Назвавши себе Росією, або Великою Руссю, Московія тим самим стверджувала себе спадкоємцем і продовжувачем Київської Русі, а цим обґрунтовувала й своє право на «собираніє земель русских». Таким чином розпочалося формування Московського царства, а згодом – Російської імперії. Незважаючи на те, що Московська держава являла й у національно-етнічному, і в культурно-історичному плані відмінну від Київської Русі формацію, північне плем'я московитів пригадало свою колишню державну приналежність до «руських» підданих і, посилаючись на династичні зв'язки своїх князів з київською династією, привласнило назву Русь і для новопосталої московської держави. Так закріпилися й поширилися назви південна та північна Русь, Мала Русь – Малоросія й Велика Русь – Великоросія. Унаслідок цього дві різні національно-культурні формації покривалися однією руською назвою, і творилася ілюзія історичної національно-культурної єдності двох народів. Історія двох різних держав – київської й московської – стала уявлятися як органічні періоди однієї «руської історії». Натягнувши на себе маску «росіяництва», Москва не тільки приточила Київську Русь до своєї, тепер уже «російської» історії, а й проголосила свою першість у репрезентації «руського світу», визначила своє ставлення до українців у ролі «старшого брата», а українцям відвела другорядну роль «малоросів», себто провінційного відгалуження великоросів, зіпсованого польськими або литовськими впливами. Так, спільна назва «росіян» витворила фальшиву уяву єдності культурно-історичних процесів двох народів і внесла плутанину та неясності в погляди на Росію й «російський народ» і на взаємовідносини двох народів – українського та «великоруського» [4, с. 82, 83]. Унаслідок месіанського звеличення своєї держави та відвертого ігнорування прав і гідності сусідніх народів було закладено значне ідеологічне протистояння на майбутнє.

Феодална роздробленість і монголо-татарська навала згубно позначилася на політико-правовому розвитку Київської Русі. Як держава вона припинила своє існування. Проте Україна-Русь дала змогу політично розвиватися своїм колишнім окраїнам: Галицько-Волинській, Новгородській та Московській державам, з їх власними ідеологемами.

На думку М. Бердяєва, монголо-татарська навала призвела до трансформації Північних князівств (насамперед Московського) в «християнізований варіант татарського ханства», азіатсько-татарський за своїм типом, порівняно з яким навіть період татарського ярма був кращим, особливо для церкви [2, с. 44, 45]. У той же час, українським (південним і західним давньоруським) князівствам в умовах жорстокого протистояння із Золотою Ордою вдалося не лише зберегти, але й розвинути питомі демократичні цінності. Спочатку це відбувалося в Галицько-Волинському князівстві, а згодом – у структурі Великого князівства Литовського. Поступово збільшувався розрив ментальності та ідеологічного розвитку Московської держави та України-Руси.

Монголо-татарська навала не призупинила хід європеїзації України-Руси, хоч і активізувала процес утвердження на Русі деспотичних тенденцій, котрі з часом трансформувалися в російську великодержавну імперську ідеологію. Однак це було притаманно Московській Русі. У той час, як в Новгородській і Псковській землях, Київському й Галицько-Волинському князівстві тривалий час зберігалися більш толерантніші й демократичніші політико-правові традиції.

Як зауважив Я. Дашкевич, історія української ідеології ще не написана. Її не можна підмінити історією суспільно-політичної думки, історією філософії, історією соціології чи політології. Адже політична думка, ідея, погляд – це ще незавершена система, без якої не може бути мови про ідеологію як систему ідей з інтегральним взаємозв'язком і взаємопроникненням. Історія української ідеології сягає тисячолітньої давнини, бо «стародавня ідея «Київ – другий Єрусалим» – це той ідеологічний згусток, що спершу протистояв супремації Візантії, а кілька століть пізніше, у XVII-XVIII століттях, звучав як протилежність освіченого духовного начала апофеозованого Києва, ідейної столиці України, грубому й брутально-владному началу «Третього Риму – Москви» [7, с. I, II]. На думку Я. Грицака, Україна найбільше серед усіх країн східно-християнського цивілізованого світу перейняла західну політичну та інтелектуальну культуру. Остання є не лише культурою еліти (так склалося, наприклад, у Росії), а культурою ширших прошарків суспільства. Ця культура дуже глибоко проходить через повсякденне життя України [5, с. 21]. Відтак, українська національна ідеологія має глибоке народне коріння. Вона ґрунтується на унікальній політико-правовій спадщині й традиціях української нації.

Серед державних націй світу чи не найбільше страждань і випробувань протягом своєї багатовікової історії зазнала саме українська нація. Чи випадковість це, чи скоріше закономірність – може встановити лише ґрунтовний аналіз усього комплексу націософічних, соціально-психологічних, суспільно-політичних, ідеологічних факторів історичного розвитку української нації.

Причини надзвичайно тяжких випробувань і трагічних подій, котрі пережила українська нація, слід шукати не тільки в зовнішніх чинниках, але й у внутрішніх, тобто в характерології та соціально-психологічних особливостях власне самих українців. Також слід зауважити, що в суспільно-політичному аспекті українська політична еліта, при всій багатій і прогресивній політико-правовій спадщині, тривалий час не могла виробити конструктивну державницьку ідеологію, здатну консолідувати націю та мобілізувати її на досягнення важливих для неї самої політичних завдань (досягнення самостійності, національного державотворення тощо). Безумовно, ця проблема тісно переплітається з іншими важливими аспектами, котрі значною мірою впливають на долю української нації. Мова йде, перш за все, про чинники морально-етичного та духовного плану.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 578 с.
2. Бердяєв Н. А. Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века / Н. А. Бердяев // О РОССИИ и русской философской культуре. – М. : Наука, 1990. – С. 43-271.
3. Брайчевский М. Ю. Утверждение христианства на Руси : пер с укр. / М. Ю. Брайчевский. – К.: Наук. думка, 1989. – 296 с.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – К. : Дніпро, 1993. – 447 с.
5. Грицак Я. Історія – привід для песимізму / Я. Грицак // Дзеркало тижня. – 2007. – №3. – 27 січня. – С. 21.

6. Грушевський М. С. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слав'янства / М. С. Грушевський // Вивід прав України. – Львів : МП «Слово», 1991. – С. 167-172.
7. Дашкевич Я. Україна у вогні ідеологій / Я. Дашкевич // Кісь Р. Фінал Третього Риму (Російська ідея на зламі тисячоліть). – Львів : Вид-во отців Василян «Місіонер», 1998. – С. I-XIV.
8. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія / М. Демкович-Добрянський. – Львів-Краків-Париж : Видавнича спілка «Просвіта», 1993. – 206 с.
9. Демчук П. Державна ідеологія та ідеологічна робота держав / П. Демчук // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 12-14.
10. Іванченко Р. Державницька ідея давньої Русі-України / Р. Іванченко. – К. : Смолоскип, 2007. – 376 с.
11. Кісь Р. Фінал Третього Риму (Російська ідея на зламі тисячоліть) / Р. Кісь. – Львів : Вид-во отців Василян «Місіонер», 1998. – XIV, 562 с.
12. Колосов В. А. Геополітика і політична географія / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 479 с.
13. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
14. Кутузов Б. П. Тайная мисля патриарха Никона / Б. П. Кутузов. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2008. – 528 с.
15. Левицкий С. А. Очерки по истории русской философии / С. А. Левицкий. – М. : Канон, 1996. – Т. 1. – 496 с.
16. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? / В. Лісовий // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 593-626.
17. Олексенко Р. І. Формування Московської держави в контексті історичної спадщини Київської Русі / Р. І. Олексенко // Історична пам'ять. – 2016. – Вип. 34-35. – С. 18-24.
18. Ричка В. М. Київська Русь : проблеми, пошуки, інтерпретації / В. М. Ричка // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 23-33.
19. Слово о полку Игореве // «Слово о полку Игореве» и время / под ред. Б. А. Рыбакова. – М. : Наука, 1985. – С. 7-24.
20. Ситник О. М. Формування та еволюція ідеологічних концепцій національно-державницького спрямування в Україні (від початку ХІХ ст. – до 1939 р.) : монографія / О. М. Ситник. – Донецьк : «Нуолідж» (Донецька філія), 2009. – 549 с.
21. Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт, республіка / Е. Д. Сміт ; пер. з англ. П. Таращука. – К. : Темпора, 2009. – 312 с.
22. Томсинов В. А. Политическая и правовая мысль Московского государства / В. А. Томсинов // История политических и правовых учений : учебник / под ред. О. Э. Лейста. – М.: Зерцало, 1999. – С. 148-204.
23. Федака С. Д. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії (ХІІ століття) / С. Д. Федака. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2000. – 340 с.
24. Яценко Б. «Слово о полку Ігоревім» та його доба / Б. Яценко. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 256 с.

О. М. Sytnyk

THE OPPOSITION OF THE UKRAINIAN AND MOSCOW MEDIEVALS IDEOLOGICAL TRADITION

The main aspects of the confrontation between the Ukrainian and Moscow medieval ideological traditions are investigated. Particular attention is paid to the historiography of this topic. The opinions of Moscow's ideologues concerning the own messianic pan-Orthodoxy are debunked. It is argued that due to the messianic exaltation of its state and the outright neglect of the rights and dignity of neighboring peoples, a significant ideological confrontation was set in the future. The attention is paid to the fact that Ukrainian national ideology has deep folk roots. It is based on the unique political and legal heritage and traditions of the Ukrainian nation. It is stressed that the causes of extremely difficult trials and tragic events that survived the Ukrainian nation should be sought not only in external factors, but also in the internal, that is, in the characterology and socio-psychological characteristics of the Ukrainians themselves. It is noted that among the nation's nations of the world almost the greatest suffering and trials over its centuries-long history have suffered the Ukrainian nation itself. Whether this is accidental, or rather a regularity, can only establish a thorough analysis of the whole complex of national-social, socio-psychological, socio-political, ideological factors of the historical development of the Ukrainian nation. It is concluded that the causes of extremely difficult trials and tragic events that survived the Ukrainian nation should be sought not only in external

factors, but also in the internal, that is, in the characterology and socio-psychological characteristics of the Ukrainians themselves. In the socio-political terms, the Ukrainian political elite, with its rich and progressive political and legal heritage, could not develop a constructive state ideology for a long time, able to consolidate the nation and mobilize it to achieve its most important political tasks.

Keywords: ideology, traditions, "third Rome", Ukrainian national ideology, Kievan Rus, state, spiritual culture, material culture.

Надійшла до редакції 1 серпня 2017 року

* * *